

Mirotvorstvo Željka Mardešića

Suradnja s Franjevačkim institutom za kulturu mira u Splitu

Bože Vuleta

e-mail: kultura-mira@st.t-com.hr

UDK: 316:27A/Z

Stručni rad

Primljeno: 11. svibnja 2008.

Prihvaćeno: 31. svibnja 2008.

U tekstu su izneseni pojedini događaji i doživljaji iz suradnje Željka Mardešića s Franjevačkim institutom za kulturu mira u Splitu bez ulaženja u analizu sadržaja onoga što je pisani plod te suradnje. Ta suradnja potvrđuje Željkovo pozitivno vrednovanje i poticanje malih praktičnih stvari, inicijativa i pokreta, poglavito onih u duhu Drugog vatikanskog sabora. Nekim manje poznatim

momentima oslikana je Željkova želja i nastojanje da Crkva u Hrvata ide putem čišćenja pamćenja kojeg je zacrtao papa Ivan Pavao II. Ističe se i ono što je Institut imao čast učiniti Željku za života: inicijiranje i priprema počasnog doktorata, objavljivanje zbornika *Dijalogom do mira* njemu u čast i proslava jednog i drugoga na Visovcu, 17. lipnja 2005.

Ključne riječi: Željko Mardešić, franjevci, mir, čišćenje pamćenja, Crkva, Hrvatska

Uvod

U kratkom životopisu Željka Mardešića u njegovoj nedavno objavljenoj knjizi *Rascjep u svetome* (KS 2007.) ističe se: »Na izvrstan način spojio je znanstveni rad s kršćanskim poslanjem... nije bio puki teoretičar, nego autentični svjedok Kristova evanđelja... praktični vjernik i istinski humanist«. I za onoga tko ga uopće nije poznao tih nekoliko riječi dovoljno govore o njemu. Njegova pisana ostavština to potvrđuje. Još nam ostaje da ponešto kažemo iz svojih doživljaja s njim što može upotpuniti sliku o njemu i njegovu djelu. Potom preostaje baviti se njime i njegovim djelom zbog nas samih kako bi ga »prisvojili« oni koji ga za njegova života nisu držali svojim, ponovno »pronašli« oni koji su se s njim razišli, još intenzivnije surađivali, s njim i međusobno, oni koji su s njim sijali dobro sjeme, s pretpostavkom da svi želimo ubirati dobre plodove. A Željko je

za hljeb znanja, istinske slobode i dobrote priložio svoj klas — i »zlatan, i bogat, i jedar«. Kao praktični vjernik i istinski humanist »pred licem roda« stoji »vedar« (Cesarić, Matoš u Parizu). Kao onaj koji je pod pseudonimom, ali bez maske pisao o »licu i maskama svetoga« može »rodu« pomoći pri skidanju maski sa »svetoga«, premostiti »rascjep u svetu« i svjetovnomu te pomoći dobronamjernim tražiteljima svetoga kojih je, prema njegovu mišljenju, na sreću sve više. A upravo je to prijeko potreban kruh naš kršćanski, hrvatski, ljudski. Istovremeno i naša zadaća i odgovornost. Za njim gladuju ljudi, a posredno i sva druga Božja stvorenja.

Želim prinijeti nekoliko zrna koje je Željko posijao u suradnji s Franjevačkim institutom za kulturu mira iz Splita. To neće biti analitički prikaz njegovih radova već poglavito neke crtice iz doživljaja tijekom suradnje s njim.

Potpora inicijativama primjene duha Drugog vaticanskog koncila

Što je jednog prvorazrednog sociologa religije privuklo pionirskom projektu Franjevačkoga instituta za kulturu mira? Svakako ne veličina Instituta već vlastita veličina koja se, među ostalim, sastojala u davanju važnosti malim stvarima, inicijativama, pokretima. Posebno se radovao svakom povjetarcu koji je barem mirisao duhom Drugoga vaticanskog sabora. Jer, upravo je II. vaticanski sabor, kako sam ističe, u njemu pokrenuo proces kršćanskog obraćenja: od kostantinovske crkvene tradicije kršćanske državnosti, prava i filozofije, tj. od obrane katoličkog pravovjerja k obnovljenoj vjernosti Crkve Božjoj riječi i dijalogu s modernim svijetom. Ono za što je sam bio zahvalan Bogu, želio je da zahvati što veći broj drugih, prvenstveno katolika.

Vrhunac tog obrata u Crkvi doživio je u jubilarnom projektu traženja oprostjenja pape Ivana Pavla II. za zla koja su kroz povijest počinili članovi Crkve u ime Boga, u ime Isusa Krista. Znao je reći da »katarza počinje od spoznaje nekršćanskog odabira kršćana... pa treba uvijek poći od obraćenja kršćana na izvorno kršćanstvo. Zato je obraćenje početak svega, a ne nikakve škole i teologije«. ¹ Put te spoznaje on prije svega vidi u putu kojeg je iznio papa Ivan Pavao II. i koji je prikazan u knjizi Luigija Accattolija *Kad papa traži oprostjenje*, jer put obraćenja počinje »od pogrešnog puta kršćana«. ² Zato je bio oduševljen objavljivanjem prijevoda te

¹ *Razgovori o opraštanju*. Zagreb-Split, Hrvatski Caritas i Franjevački institut za kulturu mira, str. 17.

² *Isto*, str. 17.

knjige³. Na predstavljanju te knjige u Makarskoj, u svibnju 2000. godine, oduševljeno je govorio o tom Papinu projektu kojeg je nazvao uvođenjem čitave Crkve u ispovjedaonicu. Na predstavljanju su bili članovi Vijeća franjevačkih zajednica u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Predstavljanje knjige, a osobito Željкова nazočnost i oduševljenje Papinim projektom, zacijelo je bilo poticajem franjevačkim poglavarima da sroče izjavu »Franjevački mea culpa«, čijoj je izradi Željko dao velik doprinos. Istim se žarom zanimao za odjeke te izjave u javnosti. Žalostila ga je spoznaje da je »Franjevački mea culpa« naišao na veći odjek u svjetovnim nego u katoličkim medijima, više u svijetu nego u Crkvi i među samim franjevcima. Od 25 pisanih osvrti i komentara, do kojih sam mogao doći nekoliko mjeseci nakon objavljivanja »Franjevačkog mea culpa«, 20-ih je u svjetovnim, a tek pet u crkvenim, od čega 3 u *Glasi koncila*. To smo njegovo žaljenje čuli i osjetili na razne načine, a dijelom je zapisano u knjizi *Razgovori o opraštanju*: »Bilo je dobro počelo s nekim izjavama naše Biskupske konferencije u povodu pedesete godišnjice završetka Drugoga svjetska rata i Franjevačke mea culpa u Makarskoj, no ovdje je brzo stalo. Vratili smo se opet praznim samohvalama umjesto kajanjima i praštanjima.«⁴

Premošćivanje rascjepa

Željko je svojim dolaskom u Institut donio vrijedno breme iskustva međukršćanskog dijaloga i dijaloga kršćana s marksistima. Ponekad bi istaknuo žaljenje što se od devedesetih na ovamo posve prešućuje to razdoblje dijaloškoga iskustva, što ga se zaboravlja i što ga se neki gotovo srame. A spominjanje rascjepa tog stola, pri čemu su se neki njegovi prijatelji našli »desno«, drugi »lijevo«, uvijek bi sijevnulo iskrom patnje na njegovu licu ili u njegovu glasu. Našao se u rascjepu, a da ga nije htio niti prouzročiti.

Što se zapravo dogodilo može se poprilično jasno razabrati iz Željkovih priča o jednom razgovoru s jednim poznatim marksističkim i političkim djelatnikom iz 80-ih godina koji mu je »posve otvoreno rekao kako iznimno poštuje moju (Željkovu) pobožnost, ali da se ipak iza svega toga kriju prizemni politički razlozi«. Željko je govorio da se trudio »pokazati baš suprotno, obrazlažući kako je kršćanstvo u povijesti uvijek i neizostavno bilo i ostalo nešto mnogo više i veće od puke političnosti. Sad vidim (nastavlja Željko) da je to njegovo pitanje — barem kao dvojba — bilo na neki način opravdano. Priznajem da u ono doba to nisam jasno

³ Luigi Accattoli. *Kad papa traži oprostjenje — Svi mea culpa Ivana Pavla II.* Split, Franjevački institut za kulturu mira, 2000.

⁴ *Razgovori o opraštanju*, Zagreb-Split, Hrvatski Caritas i Franjevački institut za kulturu mira, str. 25.

razlikovao, ali danas poslije svih iskustava, pa reći ću slobodno i otvorenih priznanja u katoličkom tisku, drukčije mislim. Tadašnja nam je želja naime bila srušiti komunizam pod svaku cijenu i izboriti nacionalnu samostalnost... Sad sve to plaćamo, jer smo radi spomenutih svjetovnih ciljeva stvorili vrlo bojovno kršćanstvo koje u naše dane samo nastavlja postojati kao pretežno političko kršćanstvo: s ideološkim osudama i nepomirljivim neprijateljima«. ⁵

Željko je zapravo uvidio slabosti dijaloga koji se vodi između velikih institucija ili velikih religijskih ili političkih ideologija ili struktura. Promjene političkih struktura i rat samo su jasno pokazali tko je za tim okruglim stolom doista bio dijaloški čovjek, a tko politički motiviran. Možda je i to jedan od razloga zašto su mu toliku pozornost privlačili mali pokreti i male inicijative unutar Crkve. On priznaje da se mi vjernici u tim malim skupinama i pokretima »danas ne možemo nositi s moćima politike i medijima« niti »izliječiti ludilo bolesne političnosti«, ali ističe duboko uvjerenje da se odnosi snaga mijenjaju ako je to što činimo povezano s Bogom. ⁶

Kako Željko nije bio distancirani sociolog koji je svoj posao završavao uspostavom dijagnoze, već angažirani vjernik, znao je na različite načine reći da kršćanstvo nije pozvano demonizirati svijet već »istinskim životom i poštenim djelovanjem« izmoliti spasenje za svijet jer je važnije »pomoci konkretnom čovjeku nego ga teorijski pobiti ili politički pridobiti«. ⁷ Stoga nije mogao skriti patnju zbog rascjepa dijaloškog stola svojih prijatelja u Crkvi i svijetu. Eesto opetovanje ove problematike i način na koji je to izricao stvarao mi je dojam kao da se klin koji je prouzročio taj rascjep bolno usjekao u njegovu »spokojnu savjest« i još više uznemirio njegovu »nemirnu svijest«. ⁸ Možda je upravo to intenziviralo Željково bavljenje »rascjepom u svetomu«. Njegov prijatelj Esad Žimić u svom je »In memoriam Željku« skrenuo pozornost na taj fenomen: »Moja generacija nosi osebujno tragično iskustvo koje je tako često stavljalo na probu upravo prijateljstva... Ni jednoj od ranijih generacija nije sudbina dodijelila u tako zgusnutom obliku da posvjedoči kako su bar dvije osobine one bez kojih se ne može zamisliti prijatelj: tolerancija i oprost«. ⁹ Željko je imao i jednu i drugu osobinu. Tako je sačuvao »spokojnu savijest«, unatoč stranom tijelu rascjepa koje mu je uzrokovalo patnju, ili je baš ta patnja bila zaštita njegovoj mirnoj savjesti. Zato je mogao mirotvorno djelovati iz svoje »nemirne svijesti«. Zapravo je »nemirna svijest« drugo ime za njegovo mirotvorstvo.

⁵ *Isto*, str. 23.

⁶ *Usp. isto*, str. 25.

⁷ *Isto*, str. 25.

⁸ Esad Ćimić. In memoriam, Željko Mardešić /1933. — 2006./ . Čovjek koji je imao spokojnu savjest i nemirnu svijest. *Filozofska istraživanja*, 27(1)(2. travnja 2007).

⁹ *Isto*.

Stoga bismo možda njegovim poznatim trima pobunama (protiv boljševičke ideologizacije ili poniženja zdravog razuma; protiv moralne nedosljednosti i protiv poniženja dobrote) mogli pridružiti i ovu četvrtu, protiv »rascjepa u svetomu«, koji uključuje i rascjep sa svijetom. Zapravo su sve te njegove pobune *protiv*, a tako i ova, prije zauzimanje za premošćivanje rascjepa.

Smjerokaz djelatnicima i suradnicama Instituta

U kontekstu govora o njegovoj kršćanski nošenoj patnji zbog prijatelja koji su odustali od dijaloga na kršćanski način istaknuo bih, i za njega i za nas, znakovitu činjenicu da ga je u Institut u Splitu, u gradu u kojem je živio, »uveo« bosanski franjevac fra Ivan Šarčević. Njegova suradnja s djelatnicima i svim suradnicima Instituta je bila dragocjena. Nije bilo gotovo ni jednog projekta na kojem smo radili a da on nije sudjelovalo u njegovom oblikovanju. Njegova nazočnost nam je bila jamstvo da nećemo skrenuti s »pravog puta«. Svaka muka i napetost koja se stvarala u raspravama o pojedinim pitanjima i problemima uz njegovu bi nazočnost završila određenim vrstom mira i spremnosti na konstruktivan rad. Kad je Franjevački institut za kulturu mira, zajedno s Hrvatskim Caritasom, pripremao anketno istraživanje o oprost i pomirenju (2000. godine), Željko je zapravo dao okvir i vrlo predano sudjelovao u oblikovanju pojedinih tematskih cjelina i pitanja.¹⁰ Jednako tako pri oblikovanju međunarodne konferencije Oprost i pomirenje — izazov Crkvi i društvu (Zagreb, 9.-13. svibnja 2001.) na kojoj je održao predavanje »Novi okvir za opraštanje — Oprost i pomirenje u hrvatskom kontekstu«.¹¹ Naglašavajući potrebu prosudbe vrsti i naravi politike, koja je zapravo nastavila nikad dovršeni politički rat i koja umnaža žrtve mržnje, Željko je isticao velike mogućnosti u kršćanstvu koje svoj odnos prema svijetu temelji na duhu Drugog vatikanskog sabora te kazao kako postoji »neodgodiva i prijeka potreba da Crkva u hrvatskom društvu premisli svoju dosadašnju vjernost duhu Drugog vatikanskog koncila i da se za njegovu primjenu otvorenije izbori«.¹² To navodim kako bismo razumjeli

¹⁰ B. Vuleta — V. J. Batarelo (ur.). *Mir u Hrvatskoj, rezultati istraživanja*. Zagreb-Split, Hrvatski Caritas i Franjevački institut za promicanje kulture mira, 2000.

¹¹ Ovom predavanju prethodilo je njegovo predavanje u okviru istog Cropax projekta Franjevačkoga instituta za kulturu mira i hrvatskoga Caritasa, »Okvir za opraštanje — Oprost i pomirenje u hrvatskom kontekstu«, održano u Zagrebu 20. i u Osijeku 21. listopada 2000., objavljeno u: B. Vuleta—J.V. Batarelo (ur.). *Oprost i pomirenje — utopija ili izazov?* Zagreb-Split, Hrvatski Caritas i Franjevački institut za kulturu mira, 2001.

¹² R. Anić— I. Milanović-Litre (ur.). *Oprost i pomirenje — izazov Crkvi i društvu*, Zbornik radova s međunarodne konferencije: Zagreb 9-13. svibnja 2001. Zagreb-Split, Hrvatski Caritas i Franjevački institut za kulturu mira, 2002., str. 18.

njegovu opetovanu molbu izrečenu u plenarnoj diskusiji na toj konferenciji da Institut, Caritas ili neka slična inicijativa bude mjesto okupljanja onih koji će raditi na primjeni dijaloznog duha Drugog vatikanskog koncila u Crkvi. To pokazuje da mu je zacijelo bilo više do praktične primjene nego do briljantnih misli i sinteza koje je i tom prigodom iznio kao prvi predavač na konferenciji. I to, među inim, potvrđuje tezu da *Željko nije bio puki teoretičar, nego autentični svjedok Kristova evanđelja*.

Kad smo koncem 2002. i početkom 2003. godine planirali jedan znanstveni skup u okviru Cropax projekta, početno promišljanje je bila tema odnosa vjere i nacije. Željku, kao i mnogima od nas, ta se tema činila iznimno važnom. Od nje smo, uvažavajući Željkove procjene da nije sazrelo vrijeme za tako osjetljivu temu, ipak odustali. Iz tog promišljanja došli smo na potrebu obrađivanja pitanja pamćenja i zlopamćenja. Tako smo upriličili međunarodni simpozij *Kršćanstvo i pamćenje — Kršćansko pamćenje i oslobađanje od zlopamćenja*, koji je održan u Trogiru, 15. — 17. svibnja 2003. godine.¹³ Ipak predavanje na tom simpoziju »Religijsko pamćenje u tradiciji i postmodernitetu«¹⁴ predstavlja značajnu površinu platforme za njegovo razumijevanje odnosa vjere i nacije. Pri samom kraju članka, dotičući pitanje memorije na našim prostorima, on kaže da nacionalizmi kao pokretači rata nisu ništa drugo doli užarene i zbrojene memorije nedovršenih obračuna pri čemu »nažalost religije nisu ostale po strani«, a ponašanje vjernika različitih religija u tim obračunima bilo je, iako u nejednakoj mjeri, »puno sličnije nego što se njihove tri vjere razlikuju«. ¹⁵ Koliko ga je problematika odnosa vjere i nacije, zapravo politike i vjere zaokupljala, pokazat će studije njegovih radova, a u našim neformalnim razgovorima nije mogao skriti žaljenje i patnju zbog svakog oblika zarobljenosti religije i manipulacije religioznom, ali ga je jednako tako pokretala nada u čišćenje pamćenja.

Među tematskim područjima koja je obrađivao Franjevački institut za kulturu mira, a koja su rijetko prisutna u djelokrugu drugih ustanova u Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj, ili su samo na njihovim marginama, jest i pitanje žene u Crkvi i društvu u Hrvatskoj. S velikim zanimanjem je pratio rad s. Rebeke Anić i pozdravio objavljivanje njezine doktorske disertacije

¹³ B. Vuleta—R. Anić—I. Milanović Litre (ur.), *Zbornik radova Kršćanstvo i pamćenje — Kršćansko pamćenje i oslobađanje o zlopamćenja*. Split, Franjevački Institut za kulturu mira, 2004. Posebnu pozornost skrećemo na tekstove rasprava u kojima se oslikava ozračje simpozija, str. 353 — 414.

¹⁴ Željko Mardešić. *Religijsko pamćenje u tradiciji i postmodernitetu*. u: *Isto*, str. 195 — 224.

¹⁵ Željko Mardešić. *Isto*, str. 222 — 223.

o ženi u Crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću.¹⁶ Da to nije bila puka moralna podrška potvrđuje njegova intenzivna suradnja na izradi opsežnog istraživanja koje je proveo Franjevački institut za kulturu mira o vrijednosnim orijentacijama vjernika i drugih hrvatskih građana vezanim uz odnose spolova, kako među općom populacijom tako i među svećenicima i časnim sestrama, pod nazivom »Muško i žensko stvori ih«. Obradeni rezultati tog istraživanja s pastoralnoga aspekta su u pripremi za tisak.

Željka je veselila služba mira ne samo u dijalogu među ljudima različitih svjetonazora i vjeroispovijesti već i u dijalogu među znanstvenicima različitih disciplina. Posebnu potrebu takvog dijaloga i suradnje vidio je u ekološkoj problematici. Zanimao se za svaki i najmanji projekt Instituta na tom području. S posebnim zadovoljstvom sudjelovao je na interdisciplinarnom znanstvenom simpoziju *Odgovornost za život* (Baška Voda, 1. — 3. listopada 1999.) na kojem je održao iscrpno predavanje o ekologiji u novoj religioznosti.¹⁷

Institut za Željka

O čovjeku, posebno o dragom čovjeku kakav je bio Željko, koji je za djelatnike i suradnike Franjevačkoga instituta za kulturu mira bio kao brižni otac ili »dobri barba« teško je razumljivo izreći i ono bitno, a kamoli sve što bismo htjeli. No, nas djelatnike i suradnike Instituta kao i sve njegove prijatelje veseli da smo mu za njegova života iskazali posebno tri znaka zahvalnosti. Naime, mnogi su davno prije bili svjesni da Željko svojim radom zavrjeđuje počasni doktorat, ali inicijative za pokretanje postupka nisu bile realizirane. Na međunarodnom simpoziju *Kršćanstvo i pamćenje u Trogiru 2003. godine*, krug njegovih prijatelja potaknuo je Institut da preuzme inicijativu. Fra Špiro Marasović je pripremio za to potrebni Željkov životopis a s. Rebeka Anić bibliografiju. Katolički bogoslovni fakultet u Splitu prihvatio je da uputi službeni prijedlog Sveučilištu u Splitu. Formalno je bila potrebna potpora još dviju visokoškolskih ustanova. Na to su se rado odazvali Pravni fakultet i Umjetnička akademija u Splitu.¹⁸ Sveučilišni senat je 16. listopada 2003.

¹⁶ Rebeka Jadranka Anić. *Više od zadanoga, žene u Crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću* Split, Franjevački institut za kulturu mira, 2003.

¹⁷ Vuleta B. et al. (ur.), *Odgovornost za život*, Zbornik radova. Split, Franjevački institut za kulturu mira, 2000., 421.- 451.

¹⁸ Iako formalno nije bilo potrebno, ali smo tražili i dobili potporu i od Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i istoimenog odsjeka Filozofskog fakulteta u Zadru, kao i od hrvatskih akademika Nenada Cambija, Mislava Ježića, Emilija Marina i Ivana Supićića.

godine jednoglasno prihvatio prijedlog. Time je Željko u svojoj sedamdesetoj godini dobio davno prije zasluženo sveučilišno priznanje za svoj znanstveni rad.

Potom je Institut u čast Željku pokrenuo tiskanje zbornika *Dijalogom do mira*. Pozivi su upućeni prvenstveno Željkovim dugogodišnjim prijateljima i suradnicima. Prikupljeno je više od četrdeset radova tiskanih na 624 stranice. Zbornik je objavljen 2005. godine.

Želeći okupiti njegove prijatelje na jedno druženje sa Željkom, Institut je organizirao međunarodni okrugli stol *Dijalogom do mira* na kojem je predstavljen i istoimeni zbornik. Prema želji pok. Željka, skup smo održali izvan Splita, na otočiću Visovcu na rijeci Krki, u franjevačkom samostanu, 17. lipnja 2005. godine. Nije skrivao svoju radost. Riječima ju je iskazao vrlo jezgrovito, što mu je inače bila odlika, posluživši se poznatom poslovicom: Razveseliti jednog čovjeka znači razveseliti čitav svijet.

Summary

Peacemaking by Željko Mardešić.

Željko Mardešić's collaboration with the Franciscan Institute for the Culture of Peace in Split

The text presents some of the experiences of collaboration of the sociologist of religion Željko Mardešić who is with the Franciscan Institute for the Culture of Peace in Split, Croatia, and it is without an elaboration or evaluation of the contents of that very collaboration. The collaboration itself confirms Mardešić's positive evaluation and his support of small practical work, initiatives and movements, particularly those done or shaped in the spirit of the Second Vatican Council. Mardešić's desire and efforts to make the Church in Croatia go the path of »cleaning memory«, promoted by the Pope John Paul II, is highlighted by some possibly unknown events or experiences with him as well as by the honor that the Franciscan Institute for the Culture of Peace had given to Ž. Mardešić during his life: The Institute had initiated and prepared his honor's doctorate; published the collection of works *Dijalogom do mira* (Through Dialogue to Peace) in honor to him; prepared the celebration of his doctorate and presentation of his book at the Franciscan friary on the isle of Visovac, June 17th 2005.

Key words: Željko Mardešić, Franciscans, peace, cleaning memory, Church, Croatia